

УДК 373.2.011.3-051:378.046-021.68(477)

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi53.439>

Кохановська О. В.^{*},
orcid.org/0000-0001-7294-173X

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВИХОВАТЕЛІВ ДИТЯЧИХ САДКІВ УКРАЇНИ ДО ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ З ПРИРОДОЮ В УМОВАХ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ: ІСТОРІЯ ТА СЬОГОДЕННЯ

Статтю присвячено визначенню особливостей підготовки вихователів дитячих садків до ознайомлення дітей з природою в умовах післядипломної освіти України від 50-х років ХХ століття до сьогодення.

Виявлено й схарактеризовано основні напрямки роботи з ознайомлення дітей з природою, починаючи від 50-х років ХХ століття, та відповідну підготовку вихователів України для забезпечення якісної дошкільної освіти згідно з орієнтирами державної політики.

Проаналізовано зміст статей педагогічної преси різних часових проміжків із метою виявлення методичних рекомендацій для організації вихователями навчально-виховного процесу з дітьми різних вікових груп. З'ясовано, що під час проведення перших семінарів на початку ХХ століття з методики ознайомлення дітей з природою було рекомендовано залучати таких фахівців, як агрономи, учителі біології, викладачі педагогічних інститутів та училищ. Наголошено, що зміст підготовки варіювався залежно від освітніх програм, за якими працювали дитячі садки починаючи з 50-х років, а в період ХХІ століття такі вимоги визначено Державним стандартом дошкільної освіти України. Для забезпечення якісного опанування вихователями відповідних знань для теоретичних і практичних занять з ознайомлення дітей із природою висвітлювалися питання, потрібні для організації якісної освітньої роботи, з урахуванням вимог кожного розглянутого нами історичного проміжку.

Професійний розвиток вихователів із питань ознайомлення дітей з природою на сучасному етапі розвитку України відбувається під час курсів підвищення кваліфікації, теоретичних і практичних семінарів, вебінарів тематичного спрямування.

Зроблено висновок, що підготовка вихователів з означеної теми завжди була спрямована на оволодіння теоретичними і практичними навичками, задекларованими в державних документах, що регламентували діяльність дитячих садків України та визначали основні вимоги щодо розвитку дітей з питань природничої освіти в кожному історичному періоді.

Ключові слова: післядипломна освіта, зміст, вихователі дитячих садків, ознайомлення з природою, Україна, 50-ті роки ХХ століття – початок ХХІ століття.

Постановка проблеми. Питання якості природничої освіти на сьогодні є актуальним, оскільки в контексті зростаючої екологічної кризи та змін клімату важливо правильно організувати здобуття знань із природничої освіти ще починаючи з дитячого садочку. Діти мають розуміти важливість природи для життя, володіти знаннями та навичками, потрібними для сталого розвитку суспільства. У зв'язку з викликами сьогодення, пов'язаними з питаннями охорони довкілля та безпосереднього впливу людини на нього, постає питання підготовки вихователів України в системі післядипломної освіти для забезпечення ефективної роботи з дітьми різних вікових категорій.

Аналіз досліджень. Дослідження особливостей підготовки вихователів дошкільної галузі до ознайомлення дітей з природою в умовах післядипломної освіти характеризуються обмеженістю та залишаються недостатньо вивченими. Проте питання, пов'язані з організацією освітньої роботи з дітьми дошкільного віку в Україні, є на сьогодні актуальними. Слід відзначити дослідження таких науковців, як Г. Беленька

^{*}© Кохановська О. В.

(особливості підготовки майбутніх вихователів), Н. Гавриш (проблема освіти для сталого розвитку дітей дошкільного віку), К. Крутій (природничо-наукова освіта дошкільників), О. Половіна (використання артосвіти під час ознайомлення з природою), Т. Науменко (формування основ екологічної культури) тощо.

Мета статті - розкрити особливості підготовки вихователів дитячих садків України до ознайомлення дітей з природою в умовах післядипломної освіти, зокрема історичний і сучасний аспект.

Виклад основного матеріалу. Аналіз архівних матеріалів засвідчив наявність актуальних напрямків у дошкільному вихованні 50-х років ХХ століття. Серед них звертаємо увагу на напрямок щодо ознайомлення дітей з природою, який в ті роки ґрунтувався на вченні під назвою «мічурінська агробіологія». Ця наукова школа зосереджувалася на вивченні й практичному застосуванні методів генетики, селекції та рослинництва з метою поліпшення сільськогосподарських культур.

Рішення владних структур країни, спрямовані на перетворення природи, дійсно посилили увагу дошкільних працівників до вивчення теорії і практики мічурінської агробіології. Це підтверджується архівними джерелами того часу. Робота вихователів у цей період була спрямована на ознайомлення дітей з природою та виховання в них початкових уявлень про матеріалістичний світогляд. За допомогою різних методів і прийомів вихователі намагалися передати дітям знання про живу та неживу природу, про закони її розвитку та взаємозв'язки [2, арк. 119].

Одним з основних напрямків роботи було використання екскурсій та спостережень у природі. Діти вивчали рослини, тварин та їхнє середовище існування, спостерігали за процесами їх зростання й розвитку. Вихователі пояснювали природні явища з погляду мічурінської агробіології, залучали дітей до активної участі в роботі з рослинами та тваринами. На нашу думку, це було тісно пов'язано з інтенсивним розгортанням мережі дитячих дошкільних навчальних закладів, зокрема й у сільській місцевості. Організація виховної діяльності з ознайомлення дітей з природою розкривала теоретичні і практичні аспекти ознайомлення дітей з працею в колгоспі, збагачення знань дітей конкретними уявленнями особливостей праці в саду, на городі, зовнішніми змінами у природі тощо. Хоча пізніше виявилось, що І. Мічурін ніколи не створював загальнобіологічної системи, яка стала основою тогочасної «мічурінської генетики».

Наступним кроком у розвитку природничих знань дошкільників, на наш погляд, стала організація і проведення 1956 року семінарів для вихователів дитячих садків із методики ознайомлення дітей з природою, розроблення і затвердження на рівні Міністерства освіти УРСР навчального плану і програми такого семінару-практикуму. Такі семінари-практикуми були спрямовані на поглиблення знань вихователів щодо організації цього напрямку роботи відповідно до «Програмно-методичних вказівок для вихователя дитячого садка», ознайомлення учасників семінару з природою і сільським господарством, особливостями місцевого рослинного і тваринного світу, оволодіння практичними вміннями щодо облаштування куточку живої природи, городу, квітника у дитячому садку та догляду за тваринами й рослинами [5].

Під час проведення семінару з методики ознайомлення дітей з природою було рекомендовано залучати таких фахівців, як агрономи, учителі біології, викладачі педагогічних інститутів та училищ. Це дозволяло забезпечити більш глибоке та комплексне вивчення теми та подальше передання цих знань на рівні дітей дошкільного віку.

Агрономи, як фахівці у галузі сільського господарства, надавали практичні поради щодо облаштування ділянки дитячого садка, пояснювали залежність між рослинами та навколишнім середовищем, а також навчали дошкільних працівників основ агробіології. Учителі біології та викладачі педагогічних інститутів й училищ мали глибокі знання в природничій галузі, ділилися власним досвідом і методиками роботи з дітьми, що сприяло розвитку їхньої цікавості до природи. Залучення таких різноманітних

фахівців під час проведення семінару забезпечувало більш широкий та глибокий огляд цієї теми, забезпечувало обмін досвідом і практичними порадами, що допомагало дошкільним працівникам краще засвоїти матеріал та ефективніше його впроваджувати у своїх закладах.

Під час семінару використовувалися різноманітні методи роботи, що сприяло більш глибокому і комплексному засвоєнню матеріалу. Так, проводилися лекції, на яких фахівці з цієї галузі передавали теоретичні знання та нові методики роботи з природою. Також організовувалися екскурсії в природу, на дослідні сільськогосподарські станції або станції юних натуралістів, що дозволяло вихователям ознайомитися з природою, спостерігати за рослинами та тваринами у їх природному середовищі, а також отримувати практичні навички в роботі з ними. Самостійне вивчення природознавчої літератури було ще одним методом, що застосовувався на семінарах. Вихователі отримували рекомендації щодо літератури, яку можна було використовувати для поглиблення знань про природу. Практичні заняття були важливою складовою такої підготовки. Вони дозволяли вихователям відпрацьовувати отримані знання й навички на практиці, проводити різноманітні експерименти та досліді, які б розвивали пізнавальні та творчі вміння у дітей.

Застосування різних методів роботи на семінарах допомагало вихователям отримати різнобічні знання та навички, які вони потім могли передати дітям у дошкільних закладах.

Програма семінару охоплювала досить широке коло питань. Так, розділ «Завдання і зміст програми ознайомлення дітей з природою» було присвячено загальним питанням для здійснення всебічного виховання дитини під час організації природничої освіти в дитячому садку та аналізу програми за віковими групами.

Розділ «Умови для ознайомлення дітей з природою» стосувався висвітлення питання матеріальної бази, зокрема особливостей наповнення куточку живої природи в різні пори року, добору кімнатних рослин, овочевих культур для посадок і посівів, тварин, яких можна тримати в куточку природи з урахуванням місцевих умов згідно з віковою категорією та предметами догляду за ними.

Розділ «Умови для ознайомлення дітей з природою» відображав питання, пов'язані з матеріальною базою, необхідною для організації куточка живої природи. Зокрема, в цьому розділі розглядалися такі аспекти:

- особливості наповнення куточку живої природи в різні пори року, щоб діти мали змогу спостерігати зміни, які відбуваються в природі, та дослідити особливості поведінки рослин і тварин у різні сезони;
- питання добору кімнатних рослин, овочевих культур для посадок і посівів, що дозволяло дітям навчитися доглядати за рослинами та спостерігати за їх зростанням і розвитком;
- принципи добору тварин, які можна тримати в куточку природи та які відповідають місцевим умовам та були безпечними для дітей.

Тут проводилися й практичні заняття, на яких вихователів навчали пересаджувати, живцювати кімнатні рослини, сіяти насіння та овочі. Важливими були питання озеленення ділянки біля майданчика, організації дитячого городу та квітника, а також облаштування крільчатника, курятника, шпаківниць, кормушок для птахів.

Розділ «Шляхи і засоби ознайомлення дітей з природою» розкривав форми роботи з дітьми під час природничого виховання (заняття, спостереження під час прогулянок, працю дітей у природі). Слід звернути увагу на методи та прийоми, які пропонувалися для застосування в освітній роботі з дітьми.

Розділ «Природа місцевого краю – природа міста, району, області» містив інформацію, спрямовану на теоретичні і практичні аспекти організації екскурсій на водоймище, місцевий краєзнавчий музей, дослідну сільськогосподарську станцію [5].

Аналізуючи публікації журналу «Дошкільне виховання» за 50-ті роки, слід звернути увагу на виділення окремого розділу, який пов'язує питання розвитку мовлення й природничої освіти під час навчально-виховного процесу в дитячому садку («Рідна мова та ознайомлення з навколишнім»). Подальші публікації природничого характеру 60-х років розміщували в рубриці цього журналу, але вже під назвою «Теорія і методика дошкільного виховання».

Досліджуючи архівні матеріали початку 70-х років, ми знайшли методичні листи «Ознайомлення дітей дошкільного віку з природою», розроблені Республіканським учбово-методичним кабінетом дошкільного виховання з метою організації методичної підтримки педагогів дошкільної галузі [4].

Загальновідомо, що 1975 року було затверджено новий варіант програми виховання в дитячому садку, у якій матеріал про рослинний і тваринний світ, як і про об'єкти та явища неживої природи, було викладено в певній послідовності, з дотриманням принципу наступності. Як свідчить публікація співробітниці Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР, на основі конкретних знань про окремі рослини і тварини дітей поступово підводили до узагальнених понять (живе, рослина, тварина, дика, свійська тощо). Слід зауважити, що за новою програмою ознайомлення дітей з рослинами починали вже на другому році життя, формуючи при цьому елементарні вміння орієнтуватися в найближчому оточенні. Формування елементарних уявлень про тварин починається з раннього віку (наприкінці першого року життя дітей дошкільного віку). Одним із важливих завдань програми було ознайомлення дітей з господарським значенням тварин, з можливостями людини впливати на їхню продуктивність [3].

Огляд статей, надрукованих у журналі «Дошкільне виховання», свідчить про методичну підтримку вихователів різноманітними матеріалами природничого спрямування щомісячно. Так, у 80-х роках рубрика журналу під назвою «Календар природи» кожного місяця надавала дидактичний, ілюстративний, музичний, віршований матеріали для забезпечення методичної підтримки вихователів.

Початок 90-х років пов'язуємо з появою варіативних програм дошкільного виховання. Так, в експериментальній програмі «Малятко» у розділі «Рідна природа» чітко стало простежуватися екологічне спрямування програмного матеріалу. Адже важливо не тільки навчити дитину орієнтуватися в розмаїтті природного оточення, усвідомити значення природи для життя людей, а й потребу оберігати її. Центральним акцентом стало розуміння зв'язку живого організму з навколишнім середовищем, навчання дітей практичних умінь і навичок створення умов життя для живих істот [6].

Подальші вимоги щодо реалізації природничої освіти на рівні дошкільної галузі були зазначені в Базовому компоненті дошкільної освіти (2012) як державному стандарті дошкільної освіти, який на державному рівні визначав вимоги щодо рівня освіченості, розвиненості й вихованості дитини 6 (7) років. Так, питання ознайомлення дітей з природою вміщено в розділі «Дитина у природному довкіллі».

Природнича освіченість передбачає наявність уявлень дитини про живі організми і природне середовище, багатоманітність явищ природи, причинно-наслідкові зв'язки у природному довкіллі та взаємозв'язок природних умов, рослинного і тваринного світу, позитивний і негативний вплив людської діяльності на стан природи [1].

Оновлена редакція Базового компонента дошкільної освіти (2021) орієнтує вихователів на розвиток природничо-екологічної компетентності в дітей дошкільного віку, яка передбачає здатність дитини до доцільної поведінки в різних життєвих ситуаціях, що ґрунтується на емоційно-ціннісному ставленні до природи, знаннях її законів і формується у просторі пізнавальної, дослідницької, трудової, ігрової діяльності. В основі формування такої поведінки покладено знання законів природи, сформульованих американським ученим Баррі Коммонером. Важливим завданням сьогодення постає освіта для сталого розвитку, про яку вперше наголошено в оновленому Стандарті. Про сформованість у дітей навичок, орієнтованих на сталий розвиток, свідчить

їх готовність і бажання обирати й виконувати дії, характерні для екологічно, економічно і соціально доцільної поведінки та стилю життя [7].

У попередній (2012) і поточній (2021) редакціях Стандарту слід звернути увагу на визначені специфічні засоби ознайомлення дітей з природою, серед яких – екологічні стежини, екологічні кімнати, мінімузеї природи, метеомайданчики, дослідницькі лабораторії. Професійний розвиток вихователів у напрямку природничої освіти на сучасному етапі відбувається під час курсів підвищення кваліфікації, теоретичних і практичних семінарів, вебінарів тематичного спрямування.

Висновки. Аналіз особливостей підготовки вихователів дитячих садків до ознайомлення дітей з природою в умовах післядипломної освіти засвідчує, що основними формами підвищення кваліфікації були семінари-практикуми, відповідні курси, які проводилися на базі кабінетів дошкільного виховання інститутів підвищення кваліфікації вчителів. У ході дослідження визначено, що така підготовка завжди була спрямована на оволодіння теоретичними і практичними навичками, задекларованими в державних документах, що регламентували діяльність дитячих садків і визначали основні вимоги щодо розвитку дітей з питань природничої освіти в кожному історичний період.

Здійснений аналіз не висвітлює всіх особливостей досліджуваного питання і засвідчує потребу більш детального вивчення історичного аспекту з метою використання кращого досвіду в умовах сучасної післядипломної освіти.

Список використаних джерел:

1. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/bazovij-komponent-doshkilnoi-osviti-na-sajt-ostatochnij.pdf>
2. Доповідні записки до Ради Міністрів та ЦК КП України по дошкільному вихованню за 1953 рік. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України)*. Ф. 166, Оп. 15. Спр. 1386. 154 арк.
3. Лоза Г. Дітям про рослинний світ. *Дошкільне виховання*. 1975. № 9. С. 24–26.
4. Методичні листи та рекомендації розроблені кабінетом. *ЦДАВО України*. Ф. 4631, Оп. 3. Спр. 63. 116 арк.
5. Навчальний план і програма семінару-практикуму для вихователів дитячих садків з методики ознайомлення дітей з природою, затверджений 26.07.1956 року. *Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти Української РСР*. 1956. № 15. С. 20–24.
6. Плохій З. На нових засадах. *Дошкільне виховання*. 1991. № 8. С. 10–11.
7. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція: Наказ Міністерства освіти і науки України № 33 від 12.01.2021 р. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu_%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoi%20osvity.pdf

References:

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity [Basic Component of Preschool Education]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/bazovij-komponent-doshkilnoi-osviti-na-sajt-ostatochnij.pdf> [in Ukrainian].
2. Dopovidni zapysky do Rady Ministriv ta TsK KP Ukrainy po doshkilnomu vykhovanniu za 1953 rik [Report notes to the Council of Ministers and the Central Committee of the Communist Party of Ukraine on preschool education for 1953] (Fund 166. Inventory 15. File 1386. Leaf 154). Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
3. Loza, H. (1975). Ditiyam pro roslynniy svit [Children about the plant world]. *Doshkilne vykhovannia*, 9, 24 - 26 [in Ukrainian].
4. Metodychni lysty ta rekomendatsii rozrobleni kabinetom [Methodical letters and recommendations were developed by the office] (Fund 4631. Inventory 3. File 63. Leaf 116). Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
5. Navchalnyi plan i prohrama seminaru-praktykumu dlia vykhovateliv dytiachykh sadkiv z metodyky oznaiomlennia ditei z pryrodoiu, zatverdzhenyi 26.07.1956 [Curriculum and program

of the seminar-workshop for kindergarten teachers on methods of acquainting children with nature approved on July 26, 1956]. (1956). *Collection Orders and Instructions of the Ministry of Education of the Ukrainian SSR*, 15, 20–24 [in Ukrainian].

6. Plokhii, Z. (1991). Na novykh zasadakh [On a new basis]. *Doshkilne vykhovannia*, 8, 10–11 [in Ukrainian].
7. On the approval of the Basic Component of Preschool Education (State Standard of Preschool Education). New Edition: the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine, No. 33 dated January 12, 2021. Retrieved from https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].

Kokhanovska O. V.,
orcid.org/0000-0001-7294-173X

FEATURES OF THE TRAINING OF KINDERGARTEN TEACHERS IN UKRAINE FOR CHILDREN'S ACQUAINTANCE WITH NATURE IN CONDITIONS OF POSTGRADUATE EDUCATION: HISTORY AND TODAY

The article is devoted to the determination of the peculiarities of the training of kindergarten teachers for children's acquaintance with nature in the conditions of postgraduate education in Ukraine from the 50s of the 20th century to the present day.

The main directions of work on children's acquaintance with nature since the 50s of the 20th century and, accordingly, the training of Ukrainian educators to ensure quality preschool education according to the guidelines of state policy, have been identified and characterized.

The content of articles in pedagogical press of different periods of time has been analyzed in order to identify methodical recommendations for the organization of the educational process by teachers with children of different age groups. It has been found out that during the first seminars at the beginning of the 20th century on methods of children's acquaintance with nature, it was recommended to involve such specialists as agronomists, biology teachers, teachers of pedagogical institutes and schools. It has been emphasized that the content of training varied depending on the educational programs that kindergartens worked on since the 50s, and in the period of the 21st century, such requirements were defined by the State Standard of Preschool Education of Ukraine. To ensure high-quality acquisition of knowledge by educators, during theoretical and practical classes on children's acquaintance with nature, issues necessary for the organization of high-quality educational work, taking into account the requirements of each historical period considered by us, have been represented.

The professional development of educators on the issues of children's acquaintance with nature at the current stage of Ukraine's development takes place during advanced training courses, theoretical and practical seminars and thematic webinars.

It has been concluded that the training of educators on this topic was always aimed at mastering theoretical and practical skills, declared in state documents that regulated the activities of kindergartens in Ukraine and determined the main requirements for the development of children in the field of science education in each historical period.

Key words: postgraduate education, content, kindergarten teachers, children's acquaintance with nature, Ukraine, the 50s of the 20th century – the beginning of the 21st century.

*Дата надходження статті: 28.04.2023 р.
Рецензент: доктор педагогічних наук, доцент Данилюк С. С.*